

Wróblewska, Kamila

Polskie badania nad sztuką Warmii i Mazur w latach 1945-1967

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 201-220

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAMILA WRÓBLEWSKA

POLSKIE BADANIA NAD SZTUKĄ WARMII I MAZUR W LATACH 1945-1967

I. WSTĘP

Kilka lat temu na łamach „Biuletynu Historii Sztuki” ukazał się artykuł L. Przymusińskiego¹ referujący stan badań nad sztuką polskich pobrażczy Bałtyku w okresie powojennym. Tematem stała się bibliografia przedmiotu aż pięciu województw północnych i zachodnich. Autor miał zatem do omówienia szeroki wachlarz problemów z ich specyficznymi cechami lokalnymi — mimo ich przynależności do sztuki pomorskiej, szeroko pojętej. Z opracowań, które dotyczyły i województwa olsztyńskiego, wymieniono tam zaledwie kilka pozycji. Wydaje się, że temat warto podjąć od nowa i ograniczyć się obecnie tylko do problematyki badawczej Warmii i Mazur. Ukazanie możliwie pełnej, rozumowanej bibliografii polskich badań nad sztuką tego obszaru² może nie tylko zobrazować dorobek w tej dziedzinie, ale przede wszystkim okazać się pomocne w nakreśleniu planu badań przyszłościowych.

Województwo olsztyńskie bogate w zabytki, które winno się poznać jak najgłębiej, nie dysponuje odpowiednim zapleczem naukowym umożliwiającym badania nad historią sztuki. Stąd też w porównaniu np. ze Śląskiem posiadającym na Uniwersytecie Wrocławskim Katedrę Historii Sztuki, specjalizującą się niejako w zagadnieniach sztuki śląskiej, nasze powojenne badania, będące wynikiem częściowo penetracji katedr uniwersyteckich Poznania, Torunia, czy

* Artykuł niniejszy powstał z inicjatywy dra Janusza Jasińskiego, sekretarza redakcji „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”, któremu za słowa zachęty i wskazówki merytoryczne wyrażam podziękowanie.

¹ L. Przymusiński, *Badania nad sztuką polskich pobrażczy Bałtyku*, Biuletyn Historii Sztuki, (dalej BHS) nr 4, 1965, ss. 295—300.

² W. Ogrodziński, *Dorobek wydawniczy woj. olsztyńskiego z zakresu humanistyki w latach 1945—1960*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej Kom. Mazur.-Warm.) nr 4, 1960, ss. 617—633. Autor w bardzo małym stopniu omówił bibliografię dotyczącą sztuki regionu. Bibliografię historii Pomorza, w której znaleźć można również bibliografię Warmii i Mazur prowadzą H. Baranowski i W. Chojnacki w „Zapiskach Historycznych” Towarzystwa Naukowego Toruńskiego. Porównaj również bibliografie: T. Wajsbrot, *Bibliografia Warmii i Mazur za rok 1961*, Olsztyn 1964 oraz E. Sukertowa-Biedrawina, *Bibliografia Mazur i Warmii w okresie dziesięciolecia (1945—1955)*, Olsztyn 1960, i też, *Bibliografia Mazur i Warmii w okresie lat 1956—1960*, Olsztyn 1964.

Warszawy, lub też zainteresowania własnym regionem osiadłej w Olsztynie nielicznej grupy historyków sztuki, nie wyglądają imponująco. Stąd wyłania się pilna potrzeba miejscowego mecenasa patronującego temu zagadnieniu. Wydaje się, że winien nim być powołany do tego Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, instytucja opiekująca się całokształtem olsztyńskiej humanistyki, działając w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Muzeum Mazurskim w Olsztynie oraz współpracując z Instytutem Sztuki Polskiej Akademii Nauk.

Zainteresowanie się polskich badaczy historią sztuki Warmii i Mazur miało miejsce jeszcze w okresie międzywojennym, kiedy to omawiane terytorium znajdowało się poza zasięgiem granic ówczesnej Rzeczypospolitej. W tym wypadku na uwagę zasługują nie tylko prace naukowe, ale i popularnonaukowe, waga bowiem publikacji takich autorów jak przede wszystkim G. Chmarzyński³, obecnie profesora historii sztuki uniwersytetów Poznania i Torunia, A. Brosiga⁴, A. Chwałewika⁵, B. Orłowicza⁶ czy S. Srokowskiego⁷ nie straciły dotąd na swojej aktualności.

Dopiero jednak po II wojnie światowej zaistniała pełna możliwość zajęcia się ze strony polskiej bardziej szczegółowo problematyką dawnej sztuki regionu. Luka, jaka w naszej historiografii powstała w badaniu dziejów dawnej kultury artystycznej obszaru włączonego przez badaczy niemieckich w sferę ich zainteresowań, wymagała z polskiej strony szybkiego wypełnienia. Stosunkowo niewiele lat po wojnie wydano dwutomową monografię poświęconą Warmii i Mazurom, w której to znalazły się opracowania naukowe z dziedziny historii sztuki. Autorzy ich, G. Chmarzyński⁸ i Z. Swiechowski⁹ starali się dać przegląd zarówno zabytków, jak i nakreślić procesy artystyczne związane z ich powstawaniem. Sumując dotychczasowy stan badań oraz własne spostrzeżenia na różnorodną problematykę sztuki regionu, stali się tym samym inspiratorami dalszych pogłębionych badań naukowych. Charakter syntetyczny tych artykułów stanowi dotąd ciągle jeszcze podstawowe kompendium wiedzy o sztuce regionu.

Dalszym krokiem na drodze już szczegółowego poznawania interesującej nas problematyki, było wydanie przez Ossolineum w 1956 r. pod redakcją M. Walickiego *Studiów pomorskich*¹⁰. Przewi-

³ G. Chmarzyński, *Sztuka pomorska*, Warszawa 1937, nadbitka z pierwszego tomu *Słownika geograficznego Państwa Polskiego*.

⁴ A. Brosig, *Plastyka gotycka na Pomorzu*, Toruń 1930.

⁵ E. Chwałewik, *Zbiory polskie*, Warszawa — Kraków 1927.

⁶ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*, Lwów — Warszawa 1923.

⁷ S. Srokowski, *Pamiętki polskie w Prusiech Wschodnich*, Prusy Wschodnie, Przeszość i teraźniejszość. Praca zbiorowa pod redakcją A. Zawidzkiego, Poznań 1932; tenże, *Prusy Wschodnie, Kraj i ludzie*, Warszawa 1929.

⁸ G. Chmarzyński, *Historia sztuki*, Warmia i Mazury. Praca zbiorowa pod redakcją S. Zajchowskiej i M. Kielczewskiej, t. 1, Poznań 1953, ss. 199—246.

⁹ Z. Swiechowski, *Historia sztuki*, Warmia i Mazury. Praca zbiorowa pod redakcją S. Zajchowskiej i M. Kielczewskiej, t. 2, ss. 65—105 i 203—227.

¹⁰ *Studia Pomorskie*, Pod redakcją M. Walickiego, t. 1—2, Wrocław 1956—1957.

dziane początkowo jako wydawnictwo ciągłe, zamknęły się wprawdzie na dwóch tomach, niemniej wysoki poziom zamieszczonych tam prac, jak również oparcie się w kilku wypadkach na autorach mieszkających i pracujących w ośrodkach regionalnych, pozauniwersyteckich, dały tak potrzebną próbę własnych sił w podejmowaniu prac badawczych z dziedziny historii sztuki.

Włączanie pełniej w nurt całokształtu polskiej kultury interesujących pod względem dorobku artystycznego obszarów Warmii i Mazur stało się z kolei ambicją zamieszkałych tu działaczy miejscowych. W ten sposób z inicjatywy ówczesnego dyr. Muzeum Mazurskiego, H. Skurpskiego i W. Ogrodzińskiego oraz J. Antoniewicza powstało czasopismo „Rocznik Olsztyński”¹¹. Pojawienie się tego czasopisma poszerzyło znacznie możliwości druku prac z zakresu architektury, rzeźby, malarstwa, przemysłu artystycznego Warmii i Mazur. Również inne czasopismo regionalne, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”¹², wydawane przez Stację Naukową Polskiego Towarzystwa Historycznego stworzyło dogodne warunki szybkiego publikowania artykułów również z dziedziny sztuki regionu. Wojewódzki Konserwator Zabytków L. Czubieli oraz ówczesny kierownik Muzeum Kopernika we Fromborku, O. Słizień rozpoczęli wydawanie „Komentarzy Fromborskich”¹³ periodyku ukazującego się nieregularnie, o charakterze popularnonaukowym, na łamach którego będą drukowane materiały naukowe dotyczące zabytków Fromborka i Wzgórza Fromborskiego.

Pewne powiaty mazurskie, a także związany z Warmią Elbląg znalazły się w administrowaniu województwa białostockiego i gdańskiego. Toteż „Rocznik Białostocki”¹⁴ i „Rocznik Elbląski”¹⁵ również należy uwzględnić w niniejszym przeglądzie bibliograficznym. Czyniąc przegląd dorobku naukowego z dziedziny historii sztuki regionu, autorka niniejszego artykułu uwzględniła prace publikowane w czasopiśmie naukowych, zarówno rozprawy, jak prace o charakterze materiałów przyczynkowych i kronik naukowych.

II. URBANISTYKA

Urbanistyka miast Warmii i Mazur, dzięki „Komunikatom Mazursko-Warmińskim” oraz grupie autorów pracujących na zlecenie Pracowni Konserwacji Zabytków, i niejako specjalizujących się w tym zagadnieniu, posiada kilka opracowań o charakterze monograficznym. M. Biskup opublikował artykuły o rozwoju prze-

¹¹ Rocznik Olsztyński, t. 1—3, wydawnictwo Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, 1958—1961; tomy 4—7 wydane wspólnie z Ośrodkiem Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

¹² „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” — jako kwartalnik wychodzą regularnie od 1957 r.

¹³ „Komentarze Fromborskie” — Wydawnictwo Wydziału Kultury WRN, Olsztyn 1965.

¹⁴ „Rocznik Białostocki” — wydawnictwo Muzeum w Białymstoku, t. I ukazał się w 1961 r. W czasopiśmie tym interesować nas będą przede wszystkim sprawozdania konserwatorskie mówiące również o ochronie zabytków obszarów mazurskich.

¹⁵ Zob. artykuł M. Biskupa, *Potrzeby historiograficzne Elbląga i jego regionu*, Rocznik Elbląski, t. 1, Elbląg 1961, ss. 5—29.

strzennym miast: Braniewa¹⁶, Lidzbarka Warmińskiego¹⁷, Szczytna¹⁸; I. Janosz-Biskupowa pisała o rozwoju przestrzennym miast Gołdapi¹⁹, Elku²⁰, Jezioran²¹, Reszla²²; J. Maciejewska omówiła miasto Pisz²³, zaś Z. Nowak opracował rozwój przestrzenny Bisztynka i Susza²⁴. Nad planami miast warmińskich, na tle urbanistyki miast pomorskich prowadził badania T. Zagrodzki²⁵. J. Sierzputowski opracował założenie starego miasta Elbląga²⁶. Tematem pracy magisterskiej J. Strumińskiego stała się średniowieczna limitacja Olsztyna (przeznaczona do druku w X tomie „Rocznika Olsztyńskiego”). W roku bieżącym ukaże się nakładem „Pojezierza”, finansowana częściowo przez Wydział Kultury WRN praca T. Domagały i L. Czubiela o ośrodkach staromiejskich Warmii i Mazur, która zapewne częściowo wypełni braki polskiej literatury o starych założeniach naszych miast oraz omówi zasady fortyfikacji miejskich i najstarszego budownictwa.

III. ARCHITEKTURA

Architektura średniowieczna. Z dziedziny omawiającej zagadnienia fortyfikacji miejskich ukazała się jak dotąd jedyna praca o charakterze monograficznym, jest nią artykuł S. Mojzych-Rudowskiej²⁷, traktujący o obwarowaniach Olsztyna. Natomiast architektura zamków krzyżackich jest tematem kilku publikacji, w tym trzech zwartych. K. Górski²⁸ i B. Guerquin²⁹ opublikowali monografię zamku malborskiego. Opracowanie K. Górskiego dostarcza faktów związanych zarówno z historią samego zamku jak i miasta, natomiast studium drugie zajmuje się zam-

¹⁶ M. Biskup, *Rozwój przestrzenny miasta Braniewa*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1959, ss. 3—18.

¹⁷ M. Biskup, *Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego*, Kom. Maz.-Warm., nr 4/1961, ss. 481—496.

¹⁸ M. Biskup, *Rozwój przestrzenny miasta Szczytna*, Kom. Maz.-Warm., nr 4/1959, ss. 385—396.

¹⁹ I. Janosz-Biskupowa, *Rozwój przestrzenny miasta Gołdapi*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1962, ss. 163—172.

²⁰ I. Janosz-Biskupowa, *Rozwój przestrzenny miasta Elku*, Kom. Maz.-Warm., nr 3/1959, ss. 249—262.

²¹ I. Janosz-Biskupowa, *Rozwój przestrzenny miasta Jeziorany*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1961, ss. 3—16.

²² I. Janosz-Biskupowa, *Rozwój przestrzenny miasta Reszla*, Kom. Maz.-Warm., nr 2/1961, ss. 161—181.

²³ J. Maciejewska, *Rozwój przestrzenny Pisz*, Kom. Maz.-Warm., nr 2/1962, ss. 397—416.

²⁴ Z. Nowak, *Rozwój przestrzenny miasta Susza*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1963, ss. 60—75; tenże: *Rozwój przestrzenny miasta Bisztynka*, Kom. Maz.-Warm., nr 3/1961, ss. 376—384.

²⁵ Z. Zagrodzki, *Zagadnienie proporcji w układach urbanistycznych miast pomorskich*, Studia pomorskie, t. 1, Wrocław—Kraków 1957, ss. 1—23.

²⁶ J. Sierzputowski, *Układ przestrzenny Elbląga w świetle historii*, Ochrona Zabytków, z. 2/1955, ss. 109—115.

²⁷ S. Mojzych-Rudowska, *Obwarowania miejskie Olsztyna*, Szkice Olsztyńskie. Praca zbiorowa pod red. J. Jasińskiego, Olsztyn 1967, ss. 51—60.

²⁸ K. Górski, *Dzieje Malborka*, Gdańsk 1960, omówienie B. Jakubowskiej, Roczn. Olszt., t. 4, s. 454.

²⁹ B. Guerquin, *Zamek w Malborku*, Warszawa 1960, Omówienie B. Jakubowskiej, Roczn. Olszt., t. 4, ss. 454—455.

kiem jako wynikiem koncepcji architektury krzyżackiej. Inną zwartą pozycją, której tematem stała się dawna architektura zamku krzyżackiego — jest wydana przez Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego praca K. Górskiego i M. Arszyńskiego o³⁰ o zamku barciańskim. Monografia dzieli się na dwie części. K. Górski omawia dzieje historyczne zamku i jego okolic, natomiast M. Arszyński interesuje się wyłącznie analizą architektoniczną i budowlaną tego typowego obronnego założenia. Warto nadmienić, iż jest to w ogóle, zarówno w polskiej, jak i obcej literaturze pierwsza próba monografii obiektu.

Geneza rozwojowa zamków krzyżackich, ich specyficzne warunki obronne, oraz pytanie, w jakim stopniu ideowe założenie wypraw krzyżowych, przeniesione na teren dawnych Prusów odbiły się na architekturze krzyżackiej, ciągle interesuje autorów podejmujących badania nad problematyką architektury krzyżackiej. T. B y c z k o³¹ w artykule o genezie rozwojowej zamków krzyżackich, wysuwa nową, i potwierdzaną ciągle tezę, iż większość tych założeń była wynikiem adaptowanych i normalizowanych na budowie wielo-i czworobocznych grodów, na wzór założeń zamków Saksonii czy Meklemburgii. Uważa jednocześnie, iż tradycje architektury dalekiego Wschodu, szczególnie Syrii i Palestyny nie wywarły żadnego wpływu na budownictwo krzyżackie ziemi chełmińskiej i Prus. Dodajmy, że nie wywarły, jeśli idzie o typ zamku obronnego, natomiast reprezentacyjna siedziba wielkich mistrzów — zamek w Malborku w swoim przepychu, dekoracjach, detalach wewnątrz obiektu, w pewnym stopniu przypomina ideowe koncepcje budownictwa dalekiego Wschodu.

Pozostałe opracowania z tej dziedziny stanowią materiały przyczynarskie. Część z nich ukazała się w specjalnym, przeznaczonym na sesję naukową wydawnictwie poświęconym dziejom sztuki Pomorza. W. P u g e t³² omawia Kurzętnik, z jego wyżynnym, nieregularnym zamkiem spełniającym na pograniczu ziem polsko-pruskich ważną funkcję gospodarczo-obronną. Na uwagę zasługują dwa komunikaty H. D o m a ń s k i e j — specjalizującej się w zagadnieniach architektury zamkowej — o fortyfikacjach zamków krzyżackich³³, które w związku z zaostrzającym się konfliktem polsko-krzyżackim i litewsko-krzyżackim otrzymywały fortyfikacje przystosowane do broni palnej, oraz o piętnastowiecznych fortyfikacjach bastejowych zamku malborskiego³⁴. Historię zamku w Piszku wydrukowała J. M a c i e j e w s k a³⁵. Z tego niewielkiego zestawu publikacji o zamkach wynika, że brak jest z tej dziedziny zarówno polskich

³⁰ K. Górski, M. Arszyński, *Barciany. Dzieje zamku i ziemi do poł. XV wieku*, Olsztyn 1967.

³¹ T. B y c z k o, *Z badań nad genezą rozplanowania przestrzennego zamku krzyżackiego*, Roczn. Olszt., t. 4, 1964, ss. 135—165.

³² W. P u g e t, *Kurzętnik, miasto i zamek kapituły chełmińskiej*, Komunikaty na sesję naukową poświęconą 500-leciu pokoju toruńskiego, 5—7 września 1966 (dalej Kom. na sesję), Toruń 1966, ss. 22—27.

³³ H. D o m a ń s k a, *Fortyfikacje późnogotyckie zamków krzyżackich*, Komunikaty na sesję, ss. 59—62.

³⁴ H. D o m a ń s k a, *XV-wieczne fortyfikacje zamku malborskiego*, BHS nr 3/4, 1966, ss. 385—387.

³⁵ J. M a c i e j e w s k a, *Z dziejów zamku krzyżackiego w Piszku*, Kom. Maz.-Warm., nr 2/1960, ss. 235—246.

opracowań monograficznych, jak i prac o charakterze przekrojowym, syntetycznym. Jak dotąd nie ukazała się żadna monografia zamków kapitulnych i biskupich ³⁶. Wprawdzie Lidzbark, jako miasto i zespół zabytków otrzymał monografię W. O g r o d z i ń s k i e g o, nie wypełnia ona jednak luki badawczej tego zagadnienia ³⁷. Warto w tym miejscu przypomnieć o badaniach I. G a l i c k i e j — zajmującej się zamkami mazowieckimi z pogranicza polsko-krzyżackiego — wskazujących na pewne wzajemne analogie architektury obronnej mazowieckiej, litewskiej i krzyżackiej ³⁸. Wydaje się, że podobne badania winny być prowadzone nad zamkami warmińskimi i krzyżackimi, gdyż ze względu na intensywnie prowadzone prace konserwatorskie w woj. olsztyńskim w tychże zamkach, istnieje większa niż kiedykolwiek możliwość poznania dokładnej struktury architektonicznej obiektu.

W badaniach nad gotycką architekturą sakralną na ogół nie podejmowano monografii poszczególnych zabytków, w większości bowiem skupiały się one na detalach architektonicznych, bądź typach budowli łączących poszczególne obiekty w grupy. Jedyne polskie monograficzne opracowanie to artykuł B. C h o r o s t i a n ³⁹ o kościele św. Jakuba w Olsztynie. Autorka rozpatruje budowlę w kontekście schematu innych hal warmińskich. Odnotować też należy pracę archeologa R. O d o j a ⁴⁰, który prowadząc prace wykopaliskowe na terenie Grunwaldu, dokonał analizy powstania i budowy średniowiecznej kaplicy w miejscu, gdzie prawdopodobnie zginął wielki mistrz Ulryk von Jungingen.

Ze względu na powiązanie budowniczych z Warmią z innymi regionami Polski, interesujące są naukowe przyczynki T. K m i e c i ń s k i e j - K a c z m a r e k ⁴¹, oraz B. Z o b o l e w i c z ⁴². Pierwsza praca mówi o udziale warsztatu Henryka z Braniewa w budowie kościoła parafialnego w Będkowie na ziemi kujawskiej, druga wskazuje na jego udział w budowie kościoła w Świeciu nad Wisłą. Ważnym wkładem w poznanie w ogóle sytuacji budowlanej w Prusach, będzie wydrukowana w roku następnym rozprawa doktorska M. A r s z y ń s k i e g o ⁴³.

Średniowiecznymi ozdobnymi detalami architektonicznymi zajmowali się Z. Ś w i e c h o w s k i ⁴⁴ oraz L. P r z y m u s i ń s k i ⁴⁵,

³⁶ O zamku reszelskim ukazał się artykuł w 9 tomie „Roczn. Olszt.”, Hanny Domańskiej.

³⁷ W. Ogrodziński, *Lidzbark Warmiński*, Warszawa 1958, rec. J. Sikorski, *Roczn. Olszt.*, t. 4, ss. 455—456.

³⁸ I. Galicka, *Problematyka badań średniowiecznych zamków na Mazowszu*, BHS, nr 2/1963, ss. 109—118.

³⁹ B. Chorostian, *Architektura kościoła św. Jakuba w Olsztynie*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1963, ss. 79—95.

⁴⁰ R. Odoj, *Kaplica na polach Grunwaldu*, Kom. Maz.-Warm., nr 4/1962, ss. 737—752.

⁴¹ T. Kmiecńska-Kaczmarek, *Kościół parafialny w Będkowie i jego związki z architekturą Pomorza*, Kom. na sesję, ss. 63—66.

⁴² B. Zobołowicz, *Gotycka architektura kościoła w Świeciu nad Wisłą*, Kom. na sesję, ss. 33—36.

⁴³ M. Arszyński, *Warsztat budowlany w Prusach około roku 1400*, BHS, 4/1967, ss. 582—584.

⁴⁴ Z. Swiechowski, *Attyki gotyckie na Pomorzu i Warmii*, BHS, nr 1—4/1950, ss. 310—315. Omówienie M. Babickiej w „Roczn. Olszt.”, t. 4, ss. 450—451.

⁴⁵ L. Przymusiński, *Rozwój szczytów i elewacji w architekturze go-*

traktując tego rodzaju szczegóły w oparciu o analizę materiału zabytkowego dosyć szerokiego terytorium Pomorza, włączając w to również zabytki z obszaru Warmii i częściowo dawnych Prus Krzyżackich. Późnogotyckie sklepienia kryształowe omówiły M. B a b i c k a⁴⁶ i M. B r y k o w s k a⁴⁷. Autorka pierwsza stara się odpowiedzieć na pytanie, jaką drogą dotarły na nasz teren tego rodzaju formy ozdobnej architektonicznej konstrukcji sklepiennej; autorka druga wyszła w swoich dociekaniaх szerzej poza krąg rozważań czysto historycznych. Dokonując próby analizy sklepień kryształowych na obszarze całej Polski, w tym i interesującego nas rejonu kraju, starała się je usystematyzować, zanalizować sposób ich techniki oraz konstrukcji, podkreśliła przede wszystkim rolę dekoracyjną sklepień kryształowych pozbawionych udziału w organizowaniu architektonicznej przestrzeni.

Problemy architektury sakralnej, jak wynika z powyższego omówienia, również domagają się syntetycznych i monograficznych opracowań. Zupełnie nie podjęto prac nad średniowieczną wiejską architekturą sakralną, tworzącą specyficzny typ obronno-kultowego budownictwa Warmii i dawnych Prus.

A r c h i t e k t u r a n o w o ż y t n a. O ile architektura renesansowa na obszarze Warmii i Mazur nie posiada monumentalniejszych pomników, to barok rozprzestrzenił się na trwałe i pozostawił wiele bardzo interesujących zabytków architektonicznych. Mimo wojen szwedzkich i licznych wojen, jakie przeszły przez kraj, ocalałe zabytki świadczą o pewnym rozmachu budowlanym w dziedzinie architektury barokowej zarówno na obszarze Warmii, jak i Mazur. Na Warmii rozwój ten stanowi odzwierciedlenie kontaktów kulturalnych z centrami Rzeczypospolitej. Były one w pewnym sensie następstwem tego, że zasiadający na stolicy biskupiej w Lidzbarku warmiński książęta Kościół wywodzili się z wybitnych polskich rodów magnackich. Szyszkowski, biskup warmiński w latach 1633—1643, posiadający ogromny majątek, rozpoczął swoją działalność od upowszechnienia na Warmii typu barokowego kościoła charakterystycznego dla budownictwa Polski centralnej. On to zainicjował budowę kościoła odpustowego w Stoczku. Kilkadziesiąt lat później pod koniec wieku XVII jego inicjatywę podjęli Radziejowski, Szembek, Potocki, organizując dalsze budownictwo sakralne, np. w Sw. Lipce, Krośnice i Chwałęcinie. Z drugiej strony, poza obszarem Warmii, na Mazurach, w związku ze wzrostem latyfundiów magnackich, zaczęły powstawać okazałe budowle pałacowe, projektowane często przez wybitnych architektów francuskich i holenderskich. Architektura barokowa stanowi więc na naszym obszarze teren do interesujących prac badawczych: ciekawe i ciągle prawie nie wykorzystane źródło tematu.

Architektura sakralna, ta najbardziej związana z polskim mecenatem ideowym ducha kontrreformacji, popierana i finansowana

tyckiej ziemi chełmińskiej i Pomorza Gdańskiego 1250—1450, BHS, nr 3/1964, ss. 211—215.

⁴⁶ M. B a b i c k a, *Sklepienia kryształowe na Warmii i Mazurach*, Roczn. Olszt., t. 4, ss. 9—52.

⁴⁷ M. B r y k o w s k a, *Sklepienia kryształowe. Niektóre problemy. Późny gotyk. Studia nad sztuką przelomu średniowiecza i czasów nowszych*, Warszawa 1965, ss. 243—259.

przez polskie rody królewskie, magnackie i szlacheckie, znalazła się w orbicie zainteresowań historyków i historyków sztuki. Książd J. O b ł ą k⁴⁸ opublikował materiały dotyczące budowy kościoła w Św. Lipce. Autor oparł się na dokumentach archiwalnych i przedstawił dwa nie zaakceptowane szkice budowy tego obiektu. Przytoczył również korespondencję Ertlego dotyczącą przebiegu budowy. Szerzej problematyką architektury sakralnej z epoki baroku zajęła się M. B a b i c k a. Architektura sakralna stała się tematem jej rozprawy doktorskiej, nad którą pracuje od kilku lat publikując wyniki badań na łamach różnych czasopism naukowych. Krużganki w barokowych sanktuariach na Warmii⁴⁹ — w Stoczku, Św. Lipce, Krośnie, Chwałęcynie, Głotowie i Międzyzlesiu porównuje z innymi tego typu założeniami obszaru Polski. Drugi artykuł z tego cyklu też autorstwa ukazał się na łamach lubelskich „Roczników Humanistycznych”⁵⁰. Jest to monografia poświęcona kościołowi w Krośnie w pow. braniewskim, ujmująca historycznie różne fazy powstawania tego zabytku i dająca wskazówki co do ewentualnego architekta i projektanta budowy. Sądzić należy, iż praca doktorska Marii Babickiej wypełni w przyszłości luki powstałe w badaniach nad architekturą sakralną Warmii i Mazur. Ujawniając zarówno podłoże jej powstawania, polskich opiekunów i związku z całokształtem architektury polskiej tego okresu, przyczyni się do trwałego jej włączenia w ogólnopolską syntezę historii sztuki. Będzie to w dotychczasowej literaturze naukowej pierwsza praca monograficzna i syntetyczna pewnej określonej grupy kościołów naszego regionu.

Inaczej przedstawia się problem budownictwa pałacowego. Temat ten wymaga, zwłaszcza w świetle ciągłych wznowień niemieckich opracowań⁵¹, pełniejszej i lepszej ingerencji polskich historyków sztuki. Dotychczas architektura ta stawała się tylko w minimalnym stopniu przedmiotem badań naukowych. W krótkim artykule S. C h a r z e w s k i⁵² zajął się nomenklaturą starego pałacu we Fromborku. Autor polemizuje, czy słusznie nazwano jedną z budowli wzgórza fromborskiego „pałacem Ferbera”. Twierdzi, iż pewnością nazwa jest określenie go terminem „Stary pałac”, jako że budowę jego rozpoczęto jeszcze przed kadencją Ferbera. Tak zresztą określali go polscy autorzy okresu międzywojennego. T. C h r z a n o w s k i⁵³ w naukowym komunikacie zajął się jednym z najbardziej interesujących pałaców naszego regionu, mianowicie pałacem

⁴⁸ Ks. J. O b ł ą k, *Jerzy Ertly, budowniczy Św. Lipki*, Roczn. Olszt., t. 3, 1960, ss. 115—132.

⁴⁹ M. B a b i c k a, *Krużganki w barokowych sanktuariach pielgrzymkowych na Warmii*, BHS, nr 2/1966, ss. 257—260.

⁵⁰ M. B a b i c k a, *Barokowy kościół pielgrzymkowy w Krośnie na Warmii*, Roczniki Humanistyczne, t. 15, nr 4/1967, ss. 39—62. Omówienie E. Celińskiej w bieżącym numerze (100) „Kom. Maz.-Warm.”.

⁵¹ H. Sieber, *Schlösser und Herrensitze in Ost- und Westpreussen*, Frankfurt 1958. Opracowanie to w żadnym wypadku nie wyczerpuje tematu. Autor bardzo krótko przedstawia zagadnienia budowli poszczególnych pałaców. Książka posiada charakter bardziej propagandowy niż naukowy.

⁵² S. C h a r z e w s k i, *Stary pałac biskupi we Fromborku*, Kom. Maz.-Warm., nr 3/1959, ss. 321—323.

⁵³ T. C h r z a n o w s k i, *Pałac w Sztynorcie na tle architektury pałacowej XVI i XVII wieku na obszarze Pomorza Wschodniego*, BHS, nr 2/1956, ss. 305—306. Omówienie przez M. B a b i c k ą w „Roczn. Olszt.”, t. 4, s. 452.

w Sztynorcie. Jest to dla nas rzecz o tyle jeszcze interesująca, że obiekt ten był własnością rodziny Lehndorfów, która w pewnym okresie bardzo ściśle związana była z polskim dworem królewskim.

Omawiając działalność architektów warszawskich w Szczuczynie M. Karpowicz⁵⁴ zainteresował się twórczością warszawskiego architekta Józefa Pioli, który był również autorem projektu pałacu zbudowanego w Nakomiadach koło Kętrzyna. M. Arszyński⁵⁵ zwraca uwagę na istnienie pewnych powiązań ziem północnych z nurtem klasycyzmu warszawskiego na przykładzie działalności budowniczego nazwiskiem Cerulli z Malborka. Reasumując, publikacje omawiające świecą architekturę pałacową są raczej marginesowe, wyrywkowe i nie dają żadnego spojrzenia na bogactwo form tego budownictwa na obszarze Mazur.

IV. RZEŻBA

Rzeźba gotycka. Średniowieczna rzeźba gotycka Warmii i dawnych Prus okresu miękkiego (do 1450) w zasadzie posiada wyczerpującą monografię niemiecką⁵⁶. Niemniej powojenne katalogowanie dzieł sztuki Warmii i Mazur ujawniło nie tylko straty z tego zakresu, ale również nie znane dotąd obiekty. A. i Z. Świechowscy⁵⁷ opublikowali *Madonnę z Dzieciątkiem z Bisztynka, Pietę ze Stoczka i Pietę z Robaw*. W *Madonnie z Bisztynka* autorzy dostrzegli jedną z najlepszych i najstarszych rzeźb obszaru Polski północnej, z lat około 1360—1370. Jej proveniencję artystyczną wywodzą z kręgów wpływu czeskich madonn na lwie. Dalszy katalog nieznanych zabytków tego okresu omówiła Z. Białłowicz-Krygierowa⁵⁸, a to *Madonnę z Wapnika, Pietę spod Jezioran i Matkę Boską Bolesną z Markowa*. Uznała, iż wywodzą się one ze wspólnego źródła inspiracji mistrza „pięknych madonn”. K. Wróblewska⁵⁹ zajęła się jedyłą w Europie średniowieczną płytą metalową z przedstawieniem rycerza zakonu krzyżackiego, znajdującą się w kościele w Nowym Mieście nad Drwęcą. Powstanie jej związała z działalnością warsztatu miejscowego obszaru dawnych Prus. W innym artykule autorka zajęła się wpływami snycerki gotyckiej na ludową rzeźbę warmińską⁶⁰.

W przeciwieństwie do okresu miękkiego, snycerka późnogotycka nie posiada zupełnie pełnego naukowego katalogu, który by zobrazował zarówno stan zabytków jak i określał ich proveniencję arty-

⁵⁴ M. Karpowicz, *Architekci warszawscy w Szczuczynie na przełomie XVII i XVIII wieku*, BHS, nr 3/1957, ss. 218—250.

⁵⁵ M. Arszyński, *Przyczynek do działalności Hilarego Szpilowskiego na terenie Polski północnej*, Kom. na sesję, ss. 103—106.

⁵⁶ K. H. Clasen, *Die mittelalterliche Bildhauerkunst im Deutschordensland Preussen*, Berlin 1939.

⁵⁷ A. i Z. Świechowscy, *Nieznane zabytki rzeźby gotyckiej na Warmii i Pomorzu Gdańskim*, BHS, nr 1/1951, ss. 99—108. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 451.

⁵⁸ S. Białłowicz-Krygierowa, *Trzy nieznanne rzeźby gotyckie na Warmii*, *Roczn. Olszt.*, t. 4, 1964, ss. 167—196.

⁵⁹ K. Wróblewska, *Gotycka płyta nagrobna Kunona von Liebenstein w Nowym Mieście nad Drwęcą*, Kom. Maz.-Warm., nr 3/1961, ss. 321—354.

⁶⁰ K. Wróblewska, *Dwie gotyckie rzeźby i ich ludowe naśladownictwo*, Szkieł Olsztyńskie. Praca zbiorowa pod redakcją J. Jasińskiego, Olsztyn 1967, ss. 61—66.

styczną. Realizacja takiego opracowania jest jedną z konieczniejszych potrzeb badawczych w dziedzinie sztuki regionu. Bowiem okres od pokoju toruńskiego charakteryzuje się w sztuce gotyckiej Warmii i częściowo dawnych Prus silnymi związkami ze sztuką Pomorza. Oddziaływanie warsztatów Gdańska, Elbląga oraz Torunia jest znaczne na sycerkę naszych obszarów. Fakt, że biskupem warmińskim w latach 1489—1512 był torunianin Łukasz Watenrode, sprawił, iż wiele dzieł zamawiano bądź bezpośrednio na jego zlecenie w Toruniu, bądź też naśladując go, kierowano również zamówienia do warsztatów toruńskich. A. Karłowska⁶¹ jako jedna z pierwszych podjęła się szerszego opracowania plastyki toruńskiej, uwzględniając prace warsztatu św. Wolfganga wykonywane na zlecenie biskupa warmińskiego. Tematem jej badań stał się poliptyk fromborski, zamówiony w 1504 r. w warsztacie św. Wolfganga w Toruniu przez Łukasza Watenrodego. Również z tym samym warsztatem związała K. Wróblewska⁶² płaskorzeźbę przedstawiającą pokłon Trzech Króli z Kolna Reszelskiego.

Na sztukę późnogotycką naszego regionu oddziaływały, jak już wspomniano, warsztaty gdańskie. W. Kopczyński⁶³ omawia działalność sycerską wybitnego rzeźbiarza, mistrza Pawła, z którego autorstwem łączy zaginioną obustronną rzeźbę przedstawiającą Madonnę z Dzieciątkiem, znajdującą się niegdyś w Braniewie. Z twórczością pomorskiego artysty H. Brandta, pracującego m. in. w Gdańsku, łączy K. Wróblewska⁶⁴ ufundowaną przez Watenrodego płytę nagrobną, przedstawiającą sygnatariusza pokoju toruńskiego Pawła Legendorfa. W artykule tym omówiono również częściowo działalność fundatorską wuja Mikołaja Kopernika.

Rzeźbą nowożytną. Renesansowa i barokowa rzeźba naszych terenów niewiele posiada polskich opracowań. Zwartą, dwutomową pracę, którą należy traktować również jako inwentaryzację i jednocześnie próbę pewnej syntezy, prezentuje opracowanie niemieckiego badacza A. Ulbricha⁶⁵. Książka ta wymaga konfrontacji zarówno ze stanem faktycznym zachowanych zabytków, jak również ze stanem nowych badań, a także rewizji niektórych tez naukowych.

Jakkolwiek w okresie renesansu biskupami na Warmii byli ludzie legitymujący się wybitnymi walorami intelektualnymi, znani nie tylko w Polsce, ale i w całej ówczesnej Europie, nie pozostawili oni jednak po sobie wybitniejszych śladów mecenasowskiej działal-

⁶¹ A. Karłowska, *Poliptyk fromborski a plastyka toruńska przelomu wieku XV/XVI*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, nr 22, 1/1959, ss. 117—155.

⁶² K. Wróblewska, *Pokłon Trzech Króli. Płaskorzeźba z Kolna Reszelskiego*, Kom. Maz.-Warm., nr 4/1966, ss. 513—524.

⁶³ W. Kopczyński, *Mistrz Paweł, rzeźbiarz gdański z początku XVI wieku*, BHS, nr 3/1963, s. 244. Autor mylnie określa dawne miejsce Madonny ze Świecznika podając, iż znajdowała się ona w kościele św. Mikołaja. Jest to zapewne rzeźba znajdująca się niegdyś w kościele farnym p.w. św. Katarzyny.

⁶⁴ K. Wróblewska, *Późnogotycka płyta nagrobna biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1966, ss. 99—125; teźże, *Późnogotycka sztuka na Warmii po pokoju toruńskim*, BHS, nr 4/1967, ss. 588—589.

⁶⁵ A. Ulbrich, *Geschichte der Bildhauerkunst in Ostpreussen*, Bd. 1—2, Königsberg 1929—1930.

ności artystycznej. Wprawdzie Ferber, Dantyszek, Kromer, Hozjusz, Batory wyposażali wnętrza lidzbarskie w dzieła sztuki renesansowej, traktując to jako aktualną, konieczną potrzebę oprawy swojego książęcego dworu, to jednak w kościołach warmińskich ci sami biskupi nie fundowali nowych, w duchu renesansu, dzieł sztuki. W przeciwieństwie do polskiego dworu królewskiego, biskupi warmińscy nie byli fundatorami wielkiej skali, lecz jedynie konsumentami, na bardzo prywatny użytek, sztuki renesansowej. Tym bardziej nieliczne zabytki okresu renesansu znajdujące się w warmińskich kościołach należy otoczyć wszechstronną opieką i zainteresowaniem.

Omawiając na zjeździe Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Toruniu epitafium ufundowane przez Jana Dantyszka dla matki w latach 1548—1549, E. Celińska⁶⁶ stwierdziła, iż powstało ono w samym Lidzbarku, jakkolwiek wykonane zostało przez artystę zaznajomionego ze sztuką Krakowa oraz inspirowanego również nagrobnymi płytami pomorskimi. Jedyne monumentalne dzieło sztuki renesansowej na Warmii — pomnik grobowy Andrzeja i Baltazara Batorych z kościoła w Barczewie stał się tematem kilku opracowań. Doprowadziło to do tak potrzebnej w sprawach naukowych polemiki. W swojej rozprawie W. Szydłowska⁶⁷ uznała pomnik Batorych za dzieło gdańskiego rzeźbiarza niderlandzkiego pochodzenia, Abrahama van der Blocka. Natomiast L. Krzyżanowski⁶⁸ rozpatrując całokształt działalności Wilhelma, jemu właśnie, nie zaś synowi skłony jest przypisać autorstwo tego nagrobka. Uważa jednak, iż udział w realizacji tego pomnika uczniów mistrza Wilhelma van der Blocka był znaczny.

Rzeźba barokowa. Istnieją na ten temat dwa niewielkie, lecz cenne artykuły, bo rozpatrujące ten problem na tle polskich wpływów artystycznych. Książd J. Obłak⁶⁹ omówił kontakty warmińskie z rzeźbiarzami z Dębника pod Krakowem. Natomiast E. Rowińska⁷⁰, pracująca nad mecenatem artystycznym Ludwika Zaluskiego zauważa, iż na jego dworze w Pułtusk u działali również artyści i rzemieślnicy z obszaru Prus. Znaleźli się oni tam za pośrednictwem biskupa warmińskiego, brata biskupa płockiego, Andrzeja. W grupie przysięcznych, rzeźbionych epitafiów, dostrzega Rowińska motywy charakterystyczne dla sztuki naszego regionu.

V. MALARSTWO

Malarstwo średniowieczne. Jednym z najwybitniejszych dzieł sztuki średniowiecznego malarstwa cechowego z obszaru

⁶⁶ E. Celińska, *Epitafium matki Dantyszka w kościele farnym w Lidzbarku Warmińskim*, Kom. na sesję, ss. 80—83.

⁶⁷ W. Szydłowska, *Pomnik grobowy Batorych w Barczewie na Warmii*, *Studia Pomorskie*, t. 1, Wrocław 1956, ss. 231—262. Omówienie T. Zagalewskiej, *Kom. Maz.-Warm.*, nr 4/1958, ss. 429—432.

⁶⁸ L. Krzyżanowski, *Plastyka nagrobna Wilhelma van der Blocka*, *BHS*, nr 3/4, 1958, ss. 270—297. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, ss. 452—453.

⁶⁹ Ks. J. Obłak, *Kontakty między kapitułą warmińską a rzeźbiarzami w Dębniku w sprawie ołtarza marmurowego*, *BHS*, nr 2/1956, ss. 295—296. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 451.

⁷⁰ E. Rowińska, *Z mecenatu Ludwika Zaluskiego, biskupa płockiego. Epitafia rodzinne w Pułtusk*, *BHS*, nr 2/1963, ss. 144—153.

Warmii jest epitafium kanonika warmińskiego Bartłomieja Boreschowa. Korzystając z bogatego zasobu archiwum diecezjalnego w Olsztynie, ks. J. Obłąk⁷¹ omówił zarówno historię obrazu, jak i osobę fundatora, przyjmując za oczywiste datę powstania epitafium na rok 1426. Inaczej do tego zagadnienia podeszła M. Otto⁷². Podejmując próbę określenia rodowodu artystycznego tego epitafium, stwierdziła wielowarstwowość inspiracji artystycznych, istnienie motywów spotykanych w różnych kręgach malarstwa europejskiego, m. in. wpływy czeskie i kolońskie. Jednym z najcenniejszych wniosków autorki monografii, jest próba przesunięcia daty powstania obrazu z 1426 r. na połowę wieku XV.

Malarstwo gotyckie naszego regionu, powstałe po połowie XV wieku na przykładzie malowanych scen poliptyku fromborskiego, omówiła A. Karłowska⁷³. Inspirowane wzorami graficznymi należy ono, podobnie jak rzeźba tego ołtarza, do kręgu malarstwa toruńskiego. L. Brzozowska⁷⁴ wykazała także związki z Toruniem malarstwa ołtarza św. Jodoka z Sątop, znajdujące się w Muzeum Mazurskim.

Kilkanaście ołtarzy późnogotyckich Warmii i częściowo dawnych Prus zarówno od strony rzeźbiarskiej jak i malarzkiej omówił W. Wallerand⁷⁵ w wydanej dysertacji w 1941 r. Po wojnie rozprawa ta została zrecenzowana przez M. Walickiego⁷⁶, który krytycznie ustosunkował się do szeregu wysuniętych przez tegoż autora stwierdzeń i postulatów.

Reasumując, malarstwo tablicowe nie posiada również obszernej monografii, całościowego katalogu, w którym znalazłby się zarówno krótki opis inwentaryzacyjny zabytku, jak i określenie jego proveniencji artystycznej. W tym wypadku uwaga ta dotyczy zarówno malarstwa naszego obszaru okresu „miękkiego”, jak późnogotyckiego stylu „łamanego”. Średniowieczne malarstwo ścienne, do którego należy zespół fresków w Lidzbarku Warm. na zamku, freski kościoła św. Anny we Fromborku, freski kościoła w Morażu, zachowane fragmenty malowideł w zamku nidzickim, freski w Dzierzyżchowie, Nowym Mieście nad Drwęcą i innych jeszcze nie wymienionych obiektach czekają również skatalogowania i opracowania.

Malarstwo nowożytne. Ściśle z zakresu malarstwa renesansowego Warmii i obszaru dawnych Prus nie ukazała się ani jedna pozycja bibliograficzna. Przyczyny tego szukać należy nie tylko w braku zainteresowań historyków sztuki tematem, lecz przede wszystkim w małej liczbie zachowanych dzieł sztuki tego okresu. Niemniej malarstwo renesansowe na naszym obszarze istnieje i to zarówno w kościołach protestanckich jak katolickich, i na pewno warte jest większego zainteresowania.

⁷¹ Ks. J. Obłąk, *Dzieje Boreschowa i jego obrazu*, BHS, nr 1/1957, ss. 71—73. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 452.

⁷² M. Otto, *Obraz epitafijny kanonika Bartłomieja Boreschowa*. *Roczn. Olszt.*, t. 5, 1965, ss. 53—71.

⁷³ A. Karłowska, *Poliptyk fromborski*,

⁷⁴ L. Brzozowska, *Poliptyk z Sątop*, (przeznaczony do druku w 9 tomie „*Rocznika Olsztyńskiego*”).

⁷⁵ W. Wallerand, *Altarkunst des Deutschordenstaates Preussen unter Dürer Einfluss*, Danzig 1940.

⁷⁶ M. Walicki, BHS, nr 1—2/1946, ss. 84—85.

Sprawami malarstwa nowożytnego Warmii i Mazur zajmowała się częściowo K. Wróblewska⁷⁷. Były to prace wykonywane w ramach badań muzealnych prowadzonych w latach 1962—1964 w związku z zaprojektowaną wystawą dawnego portretu. Temat ten wyłonił się w trakcie intensywnej konserwacji zasobów muzealnych prowadzonych w ramach Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Badania te nie zostały jednak zakończone, obecnie pewną grupę portretów Muzeum Mazurskiego opracowuje E. Kotowski⁷⁸. Również K. Wróblewska⁷⁹ opublikowała przyczynek o kilku portretach holenderskich ze zbiorów Muzeum Mazurskiego. Jakkolwiek powstały one na obszarze Holandii, stanowią regionalia, gdyż prezentują przedstawicieli tutejszych rodów magnackich. Kontynuacją tego zagadnienia jest komunikat E. Celińskiej⁸⁰ o portretach trojga dzieci ze zbiorów Muzeum Mazurskiego pędzla Pietera Nasona i Caspara Netschera. O portretowaniu tutejszej magnaterii przez wybitnych malarzy europejskich w okresie baroku świadczy m. in. obraz przedstawiający A. Tettaua, pędzla angielskiego malarza G. Knellera, znajdujący się również w olsztyńskim Muzeum⁸¹. Jednym z poważniejszych opracowań na temat malarza wieku XVII działającego na terenie Elbląga jest artykuł T. Sulerzyskiej⁸². Zaprezentowała ona artystyczną i biograficzną monografię A. Wolskiego. Scharakteryzowała możliwości i warunki istnienia interesującego malarstwa lokalnego w miastach dawnych Prus, stwierdziła powiązania i wpływy sztuki flamandzkiej w twórczości Wolskiego, którego nazywano „Chodowieckim XVII wieku”.

Jednym z wybitniejszych malarzy królewieckich wieku XVIII był pracujący również na zamówienie biskupów warmińskich A. E. Knopke (Connopi); jego działalność omówiła K. Wróblewska⁸³.

Potrzeby w zakresie badań nad malarstwem barokowym regionu, w szczególności malarstwem Warmii, są znaczne. Pozostają bowiem do omówienia artyści działający na miejscu, wywodzący się często z polskich rodzin osiadłych od pokoleń na tych terenach. Miesięcznik kulturalno-społeczny „Warmia i Mazury” rozpoczął druk cyklu biografii dawnych artystów pochodzących stąd i pracujących niegdyś na naszym obszarze. Autorami tych biografii są historycy sztuki, sądzić zatem należy, iż podjęta na zamówienie redakcji praca spełni rolę inspirującą w podejmowaniu różnorodnej tematyki z zakresu

⁷⁷ K. Wróblewska, *Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego*. Wstęp do części holenderskiej A. Dobrzyckiej, przedmowa H. Skurpkiego, Olsztyn 1965.

⁷⁸ Jest to praca magisterska napisana na studiach zaocznych Historii Sztuki Uniwersytetu Poznańskiego pod kierunkiem doc. dra E. Iwanoyki.

⁷⁹ K. Wróblewska, *Nieznané portrety Caspara Netschera i Pietera Nasona w zbiorach Muzeum Mazurskiego*, BHS, nr 4/1963, ss. 270—281.

⁸⁰ E. Celińska, *Portret trojga dzieci — Pietera Nasona w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, Kom. Maz.-Warm., nr 1—2/1967, ss. 131—135.

⁸¹ K. Wróblewska, *Portret A. Tettaua w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, Roczn. Olszt., t. 5, ss. 345—351.

⁸² T. Sulerzyska, *Adam Wolski, rysownik*, Studia pomorskie, t. 1, ss. 333—356. Rec. Z. Kruszelnickiej, Roczn. Elbl., t. 2, 1963, ss. 306—307.

⁸³ K. Wróblewska, *Andrzej Ernest Knopke i jego portret Albrechta Zygmunta Stanisławskiego*, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1965, ss. 17—30.

badań artystycznych regionu. Sądzić należy, iż artykuły te pogłębi-
 one i poszerzone znajdują się w druku w czasopismach naukowych wy-
 chodzących na Warmii i Mazurach.

Malarstwo nowoczesne. Malarstwo XIX wieku posia-
 dało na Warmii i Mazurach także swoich przedstawicieli. W porów-
 naniu jednak do minionych epok rozwijało się słabo, a co wybitniej-
 sze jednostki z naszego terenu opuszczały Warmię i Mazury udając
 się w wędrowkę do Polski, Niemiec, Austrii czy też Rosji. Jednym
 z powodów takiego stanu rzeczy był fakt oderwania Warmii od pań-
 stwowości polskiej i brak szerokiego mecenatu artystycznego, jaki
 niegdyś spełniał polski dwór biskupi w Lidzbarku Warmińskim.
 Niemniej warto odnotować opracowania dotyczące trzech przedsta-
 wicieli sztuki malarskiej, wśród których wymienić należy A. Sznar-
 bacha. Monografię jemu poświęcił H. Skurpski⁸⁴. Wynikiem roz-
 poczynającej się współpracy pomiędzy Muzeum Mazurskim w Ol-
 szynie i Muzeum Warszawskim była wystawa dzieł J. A. Blanka,
 artysty urodzonego na Warmii, a działającego stale w Warszawie,
 jednakże kontaktującego się ze swoimi rodzinnymi stronami. Wyda-
 ny został z tej okazji obszerny katalog, opracowany przez J. Der-
 wojedę⁸⁵. Monografię innego artysty pomorskiego, którego dzia-
 łalność również była związana z Mazurami, wydrukowała J. Pu-
 ciata-Pawłowska⁸⁶. Artysta ten działał wiele lat w Kró-
 lewcu.

VI. PRZEMYSŁ ARTYSTYCZNY

Przemysł artystyczny Warmii i Mazur jest tematem ciągle cze-
 kającym na opracowanie, mimo iż istnieje z tego zakresu dwu-
 tomowe wydawnictwo niemieckie⁸⁷. Znaczą zagadnienia A. Bochna-
 k dwukrotnie podejmował w swoich pracach naukowych problem
 przemysłu artystycznego naszego obszaru. Jedną z jego prac, na-
 pisana wspólnie z J. Pagaczewskim, traktuje o przemyśle
 artystycznym całej Polski, ale omawia również rzemiosło arty-
 styczne Warmii i Mazur. Temat rzemiosła artystycznego Prus
 obszerniej omówił A. Bochnak⁸⁹ w pracy o kontaktach arty-
 stycznych miast pruskich z Polską. Dał tu interesujący obraz sztuki
 złotniczej, znajdujący analogię w regionie Warmii i Mazur. Artykuły
 te stwarzają podstawy do opracowania naukowego katalogu zasobów
 przemysłu artystycznego regionu.

⁸⁴ H. Skurpski, *Antoni Sznarbach, malarz i patriota warmiński*, Stu-
 dia Pomorskie, t. 1, ss. 382—397.

⁸⁵ J. Derwojed, *Jan Antoni Blank 1785—1844, Katalog wystawy Muze-
 um Narodowego w Warszawie i Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, Olsztyn
 1959; por. też T. Oracki, *Mazurzy i Warmiacy jako profesorowie Uniwersy-
 tetu Warszawskiego w latach 1818—1831*, Kom. Maz.-Warm., nr 4/1961,
 ss. 536—542.

⁸⁶ J. Puciata-Pawłowska, *Maksymilian Antoni Piotrowski (1813—
 1875)*, Studia Pomorskie, t. 2, ss. 433—524.

⁸⁷ E. Czihak, *Die Edelschmidekunst früher Zeiten in Preussen*, Bd. 1,
 Leipzig 1903, Bd. 2, Leipzig 1908.

⁸⁸ A. Bochnak, J. Pagaczewski, *Polskie rzemiosło artystyczne wie-
 ków średnich*, Kraków 1959.

⁸⁹ A. Bochnak, *Eksport z miast pruskich w głąb Polski w zakresie rze-
 miosła artystycznego*, Studia Pomorskie, t. 2, ss. 7—102.

D. Sokolnicka⁹⁰ przedstawiła pracę o jednym z bardziej interesujących zabytków średniowiecznych Elbląga, relikwiarzu komtura Thielego von Lorich. Podobnie jak wiele innych dzieł przemysłu artystycznego, po zwycięstwie grunwaldzkim „Dyptyk elbląski” znalazł się w rękach Jagiełły, obecnie jest w Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Autorka wymienionego artykułu scharakteryzowała działalność warsztatów artystycznych Elbląga i wskazała ewentualnego autora dzieła sztuki. Praca A. Samulowskiej⁹¹ dotyczy artysty barokowego, złotnika działającego głównie na Warmii, związanego artystycznie i historycznie z naszym regionem.

VII. IKONOGRAFIA

Ikonografia stanowi ważny moment w badaniach historycznych, jest jedną z poważniejszych nauk pomocniczych w zakresie badań nad sztuką. Z tej dziedziny należy odnotować kilka opracowań ks. J. Obłąka⁹² o pieczęciach kancelarii biskupiej i kapitulnej na Warmii oraz artykuł K. Sroczyńskiej⁹³, w którym autorka omawia przedstawienia ikonograficzne bitwy grunwaldzkiej począwszy od najstarszych miniatur 1474—1478 aż po wiek XX. J. Sikorski⁹⁴ podjął próbę historycznego opisu pomieszczeń zamku lidzbarskiego z czasów, kiedy rezydował tam Ignacy Krasicki. S. Herbst⁹⁵ odnalazł w Archiwum dreźnieńskim plan Piszca z kręgu Narońskiego. Z. Rewski⁹⁶ opublikował dwa nieznanne rysunki z XIX wieku przedstawiające widoki Prabut i Pieniężna.

VIII. ZAGADNIENIA KULTURY ARTYSTYCZNEJ — MECENAT ARTYSTYCZNY

H. Samsonowicz⁹⁷ omawia pewne kulturalne cechy wspólne miast zrzeszonych w międzynarodowym związku kupieckim — Hanzę. Zachodziła tutaj infiltracja wzorów również z zakresu architektury i sztuki. Ze względu na to, iż miasta Warmii oraz dawnych Prus (m. in. Braniewo i Elbląg) należały do Hanzę, artykuł ten jest cenny dla badań nad kulturą artystyczną Warmii i Mazur.

Publikacje archiwalne, przede wszystkim testamenty, stanowią źródła oświetlające powstawanie pewnych zjawisk artystycznych

⁹⁰ D. Sokolnicka, *Relikwiarz z Elbląga z 1388 r.*, Studia Pomorskie, t. 1, ss. 158—168, Rec. Z. Kruszelnicki, Roczn. Elbl., t. 2, ss. 305—306.

⁹¹ A. Samulowska, *Jan Krzysztof Geese, złotnik olsztyński*, Roczn. Olszt., t. 7, 1968, ss. 43—62.

⁹² Ks. J. Obłąk, *Pieczęcie kancelarii biskupiej i kapitulnej na Warmii*, Roczn. Olszt., t. 2, 1959, ss. 119—134.

⁹³ K. Sroczyńska, *Ze studiów nad ikonografią bitwy pod Grunwaldem*, Roczn. Olszt., t. 4, 1964, ss. 53—99. Artykuł stanowił odbicie wystawy pt. *Grunwald w sztuce*, zorganizowanej w 1960 r. przez Muzeum Narodowe w Warszawie i Muzeum Mazurskie w Olsztynie na Zamku Olsztyńskim.

⁹⁴ J. Sikorski, *Lidzbarskie apartamenty Ignacego Krasickiego*, Roczn. Olszt., t. 5, 1965, ss. 321—344.

⁹⁵ S. Herbst, *Plan Piszca z kręgu Narońskiego (Polski przyczynek do zagadnienia miasta idealnego)*, Kom. Maz.-Warm., nr 3/1962, ss. 620—622.

⁹⁶ Z. Rewski, *Dwa nieznanne rysunki z XIX wieku z obszaru Warmii i Mazur*, Roczn. Olszt., t. 3, 1960, ss. 219—223.

⁹⁷ H. Samsonowicz, *Zagadnienie kultury artystycznej miast nadbałtyckich*, Roczn. Olszt., t. 6, 1965, ss. 29—52.

z zakresu sztuki. W nie znanym testamencie biskupa Maurycego Ferbera, podanym do druku przez H. Zinśa⁹⁸, ujawnione są kwoty pieniężne, jakie Ferber przeznaczył na budowę kurii i murów obronnych katedry fromborskiej. O mecenacie artystycznym biskupów warmińskich w XVII wieku pisze bp J. Obłąk⁹⁹. Artykuł ten stanowi ważny przyczynek do poznania polskiego mecenatu artystycznego Warmii i kontaktów Warmii z innymi regionami Polski. Podobny problem obejmuje inny artykuł tegoż autora¹⁰⁰ na przykładzie osiemnastowiecznego biskupa Adama Stanisława Grabowskiego. Osobą A. S. Grabowskiego interesował się również J. Poklewski¹⁰¹, przypisując mu opracowanie programu ikonograficznego malowideł w kościele w Zamartym (woj. bydgoskie). Działalnością Ignacego Krasickiego jako mecenasa sztuki zajmowali się ks. J. Obłąk¹⁰² i A. Ryszkiewicz¹⁰³. Pierwszy z nich starał się zaprezentować kolekcje dzieł znajdującą się w Lidzbarku oraz przedstawić artystów, jakimi się wówczas książę biskup otaczał, Ryszkiewicz natomiast, przeglądając listy wybitnego poety, szukał w nich odzwierciedlenia jego kultury artystycznej, skłonności mecenasowskich śladów powstawania kolekcji lidzbarskiej.

Problematyka kultury artystycznej regionu omawiana była na sesjach naukowych. W 1955 r. K. Górski¹⁰⁴ na sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Olsztynie mówił o kulturalnych związkach Warmii z centralną Polską. O kontaktach artystycznych Warmii, dawnych Prus i Mazur z innymi regionami Rzeczypospolitej mówiła w 1967 r. na sesji historycznej w Olsztynie K. Wróblewska¹⁰⁵.

IX. OCHRONA I KONSERWACJA ZABYTKÓW

Administracja polska na Warmii i Mazurach od samego początku istnienia uznała jako konieczne ustanowienie funkcji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zaraz po zakończeniu działań wojen-

⁹⁸ H. Zinś, *Nieznaný testament biskupa warmińskiego Maurycego Ferbera*, Roczn. Olszt., t. 1, 1958, ss. 223—233.

⁹⁹ Ks. J. Obłąk, *Działalność biskupów warmińskich w zakresie sztuki w połowie XVII wieku*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, z. 4/1964, ss. 58—85. Omówienie K. Wróblewskiej, Kom. Maz.-Warm., nr 2/1965, ss. 294—296.

¹⁰⁰ Bp J. Obłąk, *Stosunek do nauki i sztuki biskupa warmińskiego A. S. Grabowskiego*, Studia Warmińskie, t. 1, Olsztyn 1964, ss. 7—56. Omówienie B. Koziełło-Poklewskiego, Kom. Maz.-Warm., nr 1/1966, s. 157.

¹⁰¹ J. Poklewski, *Wystrój malarski kościoła pobenedyktynskiego z Zamartym*, Kom. na sesję, ss. 99—102.

¹⁰² Ks. J. Obłąk, *Materiały do działalności Ignacego Krasickiego. O stosunku do nauki i sztuki i zbiorach artystycznych*, Studia Pomorskie, t. 2, ss. 401—431.

¹⁰³ A. Ryszkiewicz, *Poeta i artyści (nad korespondencją I. Krasickiego)*, Roczn. Olszt., t. 4, 1964, ss. 383—396.

¹⁰⁴ K. Górski, *Związki kulturalne Warmii z centralną Polską*. Sesja Naukowa Stowarzyszenia Historyków Sztuki poświęcona sztuce Warmii i Pomorza Wschodniego, Olsztyn 19 IX, Toruń 22—23 IX 1955, BHS, nr 1/1956, ss. 184—192. Omówienie M. Babickiej, Roczn. Olszt., t. 4, s. 451.

¹⁰⁵ Zob. H. Judzińska, *Związki Warmii i Mazur z całością ziem polskich* (omówienie sesji), Kom. Maz.-Warm., nr 3/1967, s. 457. Autorka sprawozdania mylnie podaje, iż tryptyk z Dobrego Miasta i Pasja z Kętrzyna pochodzą z XVII wieku. Są to bowiem zabytki sztuki późnogotyckiej i pochodzą z przełomu XV/XVI wieku.

nych rozpoczęła się systematyczna akcja ratowania starej architektury i dawnej sztuki. Odzwierciedleniem tego jest bogata literatura sprawozdawcza. W 1953 r. opiekę z ramienia Ministerstwa Kultury i Sztuki nad woj. olsztyńskim sprawował Z. Brwiliński¹⁰⁶. On to pierwszy omówił sprawy ratowania zabytków Warmii i Mazur. W latach 1953—1955 Urząd Konserwatora Wojewódzkiego pełniła C. Vetulani¹⁰⁷. Opublikowała ona obszerne sprawozdanie obejmujące czasy swojej działalności, uwzględniając również pierwsze lata ochrony zabytków na naszych ziemiach. Następca jej, J. Golakowski¹⁰⁸, wydrukował krótki artykuł o zagadnieniach konserwatorskich Olsztyńskiego. Od 1956 r. pracuje, a od 1960 pełni funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków L. Czubiela. Konserwator ten podaje systematycznie do wiadomości wyniki prac konserwatorskich prowadzonych na naszym obszarze. Pierwsze obszerne sprawozdanie z tego zakresu obejmujące lata 1956—1960 umieścił na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”¹⁰⁹. Autor nakreślił politykę konserwatorską oraz złożoność prowadzonych prac konserwatorskich. Następne sprawozdanie L. Czubiela¹¹⁰ obejmuje lata 1961—1965. Zarysowuje się już w nim pewna ciągłość w realizacji zamierzeń konserwatorskich, co widoczne jest w liczbie i jakości obiektów oddanych w użytkowanie społeczeństwu.

Wśród wielu problemów konserwatorskich jeden jest nam szczególnie bliski. Jest nim obiekt związany ściśle z wieloletnim mieszkaniem Mikołaja Kopernika. Zespół zabytkowy wzgórza fromborskiego otaczany jest więc szczególną troską. Prowadzone tam od lat kilku prace posiadają szczegółową dokumentację sprawozdawczą. O konserwacji wieży Kopernika we Fromborku pisał S. Szymański¹¹¹, natomiast o problemach całego wzgórza, zarówno historycznych jak i konserwatorskich, informował obszernie L. Czubiela¹¹².

O ile sprawozdawczość z zakresu ochrony i konserwacji zabytków monumentalnych, architektonicznych tworzy obraz naszego dorobku w tej dziedzinie na przestrzeni ostatnich lat dwudziestu, o tyle gorzej przedstawiają się informacje dotyczące ochrony i konserwacji zabytków ruchomych. Jakkolwiek w niektórych sprawozdaniach pisze się nieco na ten temat, to jednak nie wyczerpuje to

¹⁰⁶ Z. Brwiliński, *Prace konserwatorskie w województwie olsztyńskim*, Ochrona Zabytków, R. 6, nr 1, ss. 64—67. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 454.

¹⁰⁷ C. Vetulani, *Konserwacja zabytków w województwie olsztyńskim (I I 1953 do 30 XI 1955)*, *Kom. Maz.-Warm.*, nr 3/1958, ss. 288—301.

¹⁰⁸ J. Golakowski, *Prace konserwatorskie w woj. olsztyńskim (1953—1956)*, Ochrona Zabytków, R. 10/1957, nr 2, ss. 140—143. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 454.

¹⁰⁹ L. Czubiela, *Prace konserwatorskie woj. olsztyńskiego 1956—1960*, *Kom. Maz.-Warm.*, nr 3/1961, ss. 450—463.

¹¹⁰ L. Czubiela, *Prace konserwatorskie w woj. olsztyńskim w latach 1961—1965*, *Kom. Maz.-Warm.*, nr 1—2/1967, ss. 239—267.

¹¹¹ L. Czubiela, *Warownia fromborska i problemy konserwatorskie*, Olsztyn 1965; tenże, *Prace konserwatorskie na Wzgórzu Fromborskim w latach 1945—1964*, *Komentarze Fromborskie*, ss. 25—35. Do druku w „Roczniku Toruńskim” przeznaczony jest artykuł L. Czubiela o zabytkach fromborskich.

¹¹² S. Szymański, *Wieża Kopernika we Fromborku*, Ochrona Zabytków, nr 1/1953, ss. 56—63. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 453.

w całości zagadnienia, nie obrazuje osiągnięć w tej dziedzinie, ani też nie wskazuje na braki, nie kreśli polityki perspektywicznej. Jedną z najwcześniejszych akcji konserwatorskich było ratowanie średniowiecznej polichromii kościoła parafialnego w Morągu, o czym pisał K. Dąbrowski¹¹³. Artykuł ten nakreślający również pewne sposoby prowadzenia konserwacji wywołał reperkusję¹¹⁴. W 1951 r. dokonano szczegółowej konserwacji osiemnastowiecznego epitafium Mikołaja Kopernika we Fromborku. Na ten temat pisała A. Kącowska¹¹⁵. Renowację późnogotyckiego polptyku fromborskiego omówił Z. Ciara¹¹⁶. Również ks. J. Obłak¹¹⁷ pisał o zabezpieczeniu kościelnej sztuki wieków minionych. Obszerniejszą pracą monograficzną, traktującą temat historycznie, z uwzględnieniem badań i zakresu robót konserwatorskich jest artykuł M. Puciąta¹¹⁸ o siedemnastowiecznej chorągwi nagrobnej Jana Pawła Działyńskiego z Nowego Miasta nad Drwęcą.

Bogata dokumentacja konserwatorska znajdująca się w Wojewódzkim Urzędzie Konserwatorskim przy Wydziale Kultury PWRN pozwala na bardziej dogłębne sprawozdanie z zakresu ochrony zabytków ruchomych. Opublikowanie takiego należy postulować pracownikom naszej służby konserwatorskiej.

X. UWAGI KOŃCOWE

Tematem pracy było badanie nad sztuką regionu, toteż nie umieszczono tutaj publikacji z zakresu muzealnictwa Warmii i Mazur, jako że jest ono jedynie częściowo związane z zagadnieniami sztuki regionu. Tam jednak, gdzie wystawy obejmowały problemy sztuki związane z Warmią i Mazurami i posiadały swoje wydawnictwa naukowe, omówiono je przy analizie poszczególnych zagadnień badawczych (katalogi malarstwa)¹¹⁹. Niemniej wymienić należy sprawozdanie z dwudziestoletniej działalności Muzeum Mazurskiego, w którym scharakteryzowano zbiory muzealne wskazując na ich proveniencję¹²⁰. Przy omawianiu bibliografii przedmiotu starano się również wskazać na potrzeby i luki badawcze w zakresie badań nad historią sztuki Warmii i Mazur. Wypada jednakże zauważyć, iż podstawą do zajęcia się w sposób systematyczny takimi badaniami może być wydanie przez Państwowy Instytut Sztuki, opracowany

¹¹³ K. Dąbrowski, *Konserwacja polichromii w Morągu*, Ochrona Zabytków, nr 1—2/1951, ss. 65—77. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 453.

¹¹⁴ W sprawie konserwacji malowideł ściennych, Ochrona Zabytków, nr 1/1952, ss. 55—56. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 453.

¹¹⁵ A. Kącowska, *Epitafium Mikołaja Kopernika we Fromborku*, Ochrona Zabytków, nr 1/1953, ss. 55—56. Omówienie M. Babickiej, *Roczn. Olszt.*, t. 4, s. 453.

¹¹⁶ Z. Ciara, *Konserwacja późnogotyckiego ołtarza z Fromborka*, *Roczn. Olszt.*, t. 2, ss. 326—330.

¹¹⁷ Ks. J. Obłak, *Konserwacja gotyckich zabytków sztuki w diecezji warmińskiej*, *Archiwa i Muzea Kościelne*, t. 2, z. 1—2, ss. 333—345.

¹¹⁸ M. Puciąta, *Chorągiew nagrobna Jana Pawła Działyńskiego*, Ochrona Zabytków, nr 4/1954, ss. 251—262.

¹¹⁹ Porównaj przypisy 77, 85, 93.

¹²⁰ *Muzeum Mazurskie [w Olsztynie] w latach 1945—1965*. Opracowanie zespołowe, *Roczn. Olszt.*, t. 7, 1968, ss. 279—290. Na stronach 282—283 omówione są zbiory sztuki dawnej Muzeum Mazurskiego.

w 1954 r. i odpowiednio zweryfikowany w ostatnich latach katalog zabytków woj. olsztyńskiego. Bowiern inwentaryzacja A. Boettichera¹²¹ wydana na schyłku XIX wieku jest ważnym dokumentem historycznym, lecz nie obrazuje stanu faktycznego zabytków Warmii i Mazur.

Do podjęcia systematycznych opracowań z zakresu historii sztuki regionu może inspirować Muzeum Mazurskie odpowiednim przygotowaniem tabeli monograficznych i syntezyjących wystaw z dziedziny rzeźby, malarstwa oraz przemysłu artystycznego Warmii i Mazur. Wzorem do naśladowania może stać się tutaj działalność Muzeum Wrocławskiego, które w swojej wieloletniej pracy nie opuszcza żadnej możliwości, aby w sposób szeroki prezentować sztukę regionu. Również w Ośrodku Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego winien się znaleźć etat zatrudniający historyka sztuki, który mógłby się zająć zbieraniem dokumentacji artystycznej i historycznej Warmii i Mazur.

¹²¹ A. Boetticher, *Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*, H. 1—9, Königsberg 1898—1899.

KAMILA WRÓBLEWSKA

POLISH RESEARCHES ON WARMIAN AND MASURIAN FINE ART
(1945—1967)

SUMMARY

In 1965 *Biuletyn Historii Sztuki* (History of Art Bulletin) has published L. Przymusiński's article summing up the researches on fine art conducted in the maritime regions of Poland during the period 1945—1946. He discussed the bibliography of five northern provinces omitting, however, many important works. He had mentioned only a few works on fine art of Warmia and Masuria.

Initiated by the editorial staff of *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* (Masuro-Warmian Bulletin) the authoress of the present article has undertaken to elaborate a bibliography of fine art in Warmia and Masuria. All the works published on that subject since 1945 i.e. books, articles published in periodicals and research materials were taken into consideration.

In the introduction interest taken by Polish researchers in fine art of Warmia and Masuria before the 2nd World War was discussed and in the remaining chapters a review of all the works and then an analysis of each work was given. Also the existing deficiencies and future needs of the researches on fine art in Warmia and Masuria were noted. In Olsztyn where two historical periodical — the above mentioned *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* and *Rocznik Olsztyński* (The Olsztyn Annual) — appear, publishing conditions are very favourable.

As it is customary when discussing bibliography of fine art the present work begins with mediaeval art and finishes with the 18th century art. It is divided into ten chapters: Introduction, Town Planning, Architecture, Sculpture, Painting, Crafts, Iconography, Culture and Patronage of Art, Conservation of Monuments and Works of Art, Remarks.